

DOI: 10.18427/iri-2016-0053

Egy forrás – és tanulságai: Közállapotok a Bánságban az 1738-39-es török háború végén

Marjanucz László

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Modernkori Magyar Történeti Tanszék

marjan@hist.u-szeged.hu

1739. július 13-án Temesvárott egy háromoldalas utasítást (Instruction) datáltak a Tartományi Adminisztráció hivatalában, amely az 1738-39-i török háború végi közállapotokról tartalmazott helyzetértékelést és ezzel összefüggő feladatokat, az eljárásmódokra tett javaslatokat az intézkedő hatóságok számára. Az iratot Baróti Lajos közölte a Történelmi és Régészeti Értesítő 1911. évi számában.^[1]

Eredetije az Országos Levéltárban, a Temesvári Adminisztráció iratai között található a 129. sz. fasciculusban. Kiadója a Tartományi Kormány, címzettje a Temesvári Adminisztrációnak alárendelt verseci kerület igazgatója és rajta keresztül a helyi hatóság tisztviselői.

Az irat rendeletetése címében rejlik: az alkalmazott hivatalnokokkal közlendő utasítás. Formailag az instrukció az újonnan kinevezett tiszttartónak (H. Georgio Ryss) szól, szinte üzent, de lényegében a még hivatalban levő igazgatóra (Brandenburg) és tisztviselő gárdájára vonatkozott.

Két esemény ad keretet az iratnak: egyik a törökkel még tárgyalási szakaszban levő békealkudozások közhírré tétele az alsóbb hivatalnoki karnak, ami együtt járt a kerületi vezetői poszt átadás-átvételének kilátásba helyezésével.

Tanulmányunk ezen német nyelvű irat tartalom szerinti fordítását és értelmezését foglalja magában. Mielőtt azonban magának a forrásnak a szövegét közölnénk, ejtsünk néhány szót a Temesi Bánság közigazgatásáról.

Belső igazgatását a temesvári székhelyű Bánsági Tartományi Adminisztráció (Banater Landes-Administration) végezte, amely egy katonai-kamarai hatóság volt. Mercy, az Adminisztráció első igazgatója a tartományt 12 kerületre (District) osztotta: Temesvár, Csanád, Csákova, Becskerek, Pancsova, Versec, Új-Palánka, Lippa, Lugos, Facset, Karánsebes és Orsova. A kerületeket hivatalosan „Tisztartóságnak” (Verwaltungsamt) nevezték, amelyek élén a tiszttartók (Verwalter) álltak, kinevezett hivatalnokként. A kerületet alkotó települések falvak voltak –egy-két mezővárostól eltekintve, mint amilyen Versec is volt-, ezek élén bírói rangban, ám különböző elnevezésekkel illetett tisztviselők álltak: főlnagy (soltész, Schultheiß), falu bírása (Dorfschulze), kenéz, falusi elöljáró (Knez). Az első két bírói tisztség német falvakban volt szokásos, a harmadik az ortodox hívők lakta falvak főnökeit jelölte.

Forrásunk a főnti kerületekből a második török háborútól erősebben sújtott két déli kerület (Versec, Új-Palánka) helyzetére vonatkozik. Mivel az „intézkvényezett” az új verseci tiszttartó, arra következtetünk, hogy az egyben Új-Palánka ispáni tisztét is betölthette, ami a Bánságban gyakori formának számított. Ugyanis az iskolázott személyzet nagy „hiánycikk” volt, ezért egy igazgatónak akár több kerületet is igazgatnia kellett, ahogy pl. Lugos és Karánsebes esetében többször is előfordult. Hasonló szisztéma figyelhető meg a települések szintjén is: voltak főkenézek, akik több falu közvetlen irányítását látták el, alkalmas falusi vezetők híján.

1718-ban a Verseci Kerület igazgatója, Payer megkeresést küldött a tartományi kormányzatnak, hogy kerületében az összes főkenézt váltsák le, és helyükbe állítsanak 4 aligazgatót, köztük egy szerbet, Isak Dimitriovicsot, aki alkalmas lenne egy aligazgatói poszt betöltésére.^[2]

Az osztrák eredetű hivatalnokság jobban megfelelt a központosított igazgatásnak, mint az alulról támogatott társadalmi tekintélyű állások. Hogy helyben mit kell tenni, végrehajtani, cselekedni, azt a kerület hivatalnoki kara közvetítette a falusi előljáróknak. A kerületi tisztviselők intézték a politikai (értsd: irányítási), gazdasági és jogi ügyeket.

Érdekes momentum, hogy a visszafoglalás utáni években (1717-1718) egy ideig „alispánnak” (Vicegespan) nevezték Payer verseci kerületigazgatót. Ez is mutatja, hogy bár osztrák rendszert vezettek be, a beosztást leíró fogalmak között a régi magyar kifejezéseket is (alispán, bíró, huszár) használták.^[3]

A szükséges meghatalmazásokat, parancsokat huszárok és hajdúk kézbesítették a falu illetékeseinek. Figyelemre méltó, hogy a német községek előjáróit többnyire kinevezték, a görögkeleti falvak főnökeit (kenégeit) választotta a nép saját soraiból, a maga által legalkalmasabbnak tartott körökből. Persze az ő személyét is jóvá kellett hagyni.

Az már általános bírói szokás volt, hogy a falusi vezetők –így a kenézek is- a bírói botot és láncot, valamint a kézi bilincset (Handschnelle) házukban őrizték a bűnözők és „semmirekélő léhűtők” (Taugenichtse) büntetése céljából. Közös kiváltságuk volt, hogy hivatali idejük alatt adómentességet élveztek.

Az „Utasítás” rendelkező része nem véletlenül emleget „kenézeket” (és nem „Dorfschulze”-ket), mint a kerületi tiszttartóság által közvetlenül irányítandó községvezetőket. Már a török alatt jelentős volt a románok beszívargása a Temesközbe elsősorban „rég birodalmukból” (Altreich), Olténiából. Egész Versecig hatoltak Délnyugat irányában, melynek kerületében 1739-ben is jelentős számú románság élt a török elől menekült szerbekkel, és a jelentős számú német telepessel egyetemben.^[4]

A béketapogatózások idején kiadott tartományi kormányzati instrukció tartalmát magyar fordításban közöljük. Egyes régies alakú és többes jelentésű fogalmak (mellet zárójelben fölűntetjük a forrásban szereplő eredeti változatot a könnyebb beazonosíthatóság és a jobb a megértés céljából.

„Az alkalmazott hivatalnokok számára kiadott utasítás.

Ófelsége, a római császár által az alább elrendelt (anordnete) tartományi kormányzati elveket utasításunkhoz csatolva (anzufügen) ezennel H. Georgio Ryss igazgatónak tudomására hozzuk. Tudatjuk, miszerint legkegyelmesebb urunk, ófelsége a római császár és az Oszmán Porta közötti előleges békefeltételekről folyó tárgyalások abba a szakaszba jutottak (dahin gereicht), hogy a tökéletes zárás elérhető közelségben van. Az előállt ügyből következőleg (aus veranlasster Gelegenheit) megparancsoltatott a magas hadvezérségnek és tábornoknak, (Generalität), hogy minden ellenségeskedést (Hostilität) vagy tartományi gyűlölködést (Feindselligkeit) fejezzen be. Helyette sokkal inkább az elmúlt (führgeweste) komor (trouble) események által szétesett rend helyreállítását kell fogantatba venni. Erre tekintettel az alábbi határozat (Schluss gefasset) született meg: a legmagasabb szolgálat és a közösség megtartása előmozdításának céljából haladatlanul (unförderist) be kell vezetni a megkerülhetetlennek és szükségesnek tartott lépéseket. Minden mást megelőző töredéssel javasoljuk Georgio Rysst, mint kerületi igazgatót Új-Palánkára, Johann Notkay ellenőr (Gegenschreiber) és két másodigazgató Florimundt Morgner és

Lemich kézhezadása (Zustellung) mellett, kiknek személye már kérvényeztetett (anzutragen).

Miszerint (welchemnach) Georgio Ryss igazgató együtt az előbb mondott alárendeltekkel (Subalternen) hivatalba lépésük után úgy irányítsák dolgaikat (abgehen), hogy el tudják intézni őket (fertig machen). Miután azonban a biztonság (vagyis annak hiánya- M.L.)- nem engedi (verstatten) a nekik fölkínált posztok (conferirenden Posto) egyenes úton való betöltését, ezért előtte vizsgálni és biztosítani szükséges, vajon tanácsos-e (rathsam) nekik most a posztot birtokukba engedni (possedieren).

Amennyiben Georgio Ryssnek, a keze alá adott hivatalnokokkal rövid időn belül mégis meg kell jelennie Versecen, annak igazgatóhivatala először ezen emberek szálláshelyéről kell, hogy gondoskodjon (Beyschaffung eines Unterkommens). E tekintetben mutatkozik az első szükséges lépés, amit az érkezők értésére kell adni. (intimieren).

Ezután a hivatalnak a körzet fő- illetve falusi kenézeit kell beidézni (citiren). Amikor ezek megjelennek, adják elő nekik a békezáradékot, s egyben kérdezzék meg tőlük, hogy tartózkodik-e még néhány rabló banda (rauber Partheyen) azon a vidéken? És vajon nem akarnak e bandák békésebb életre térni (sich zur Ruhe begeben), hogy mint hű vazallusok magukat a gazdaságaiknak szenteljék. De mindezek mellett a fő- és falusi kenézeknek azt is a tudtukra kell adni, hogy az elszéledt (verloffene) helységek lakóit igyekezzenek összehívni (convocieret). Őfelsége a császár elvárja, hogy hivatalnokai az őt megillető (schuldigste) hűséget, és a legkegyelmesebb parancsai iránti engedelmességet tanúsítsák (bezeiget), s erre szorgosan (angelegentlich) figyelmeztesse őket a tisztartóság. Elvárható, hogy ezen óhajtásunk teljesítését (dessen nachkommendes Anverlangen) a leghajlandóbb és legbuzgóbb odaadással (mit willigst- und eyferstigster Handanlegung) vigyék végbe az alárendeltek.

Most itt ugyanis a legfontosabb az intéző hivatal fölállítása (Herstellung), és a hozzá tartozó, vagy az azt követő néphad (mitgebende Miliz) elhelyezése. Ezek intézése a szívükön kell, hogy feküdjön (sich angelegen zu lassen). De jó ennél tudni, hogy az öreg hivatali lakást és katonai kaszárnyákat mostanság (dermahlen) csak javítják, ennél fogva (mithin), ha további javítási szándékok merülnének föl (Besserung fürzunehmen wäre), nem gond, mert egyelőre újat nem építenek. Ehelyett azt nézzék, hogyan tudnák középtávon, az új lakás (Logierung) fölépítéséig, melyhez a helyet csak meglelése (Befundt wird) után utalják ki, a helyzetet átvészalni (sich durchbringen).

Vázolja föl Ön – értsd: a kerületi tisztartó – M.L. –, mikor teszik (instratiren) meg ezt a passust (lépést) igazából, amikor a szokásos hivatali szolgálatot /Amtierung), és a volt heti piacot újra bevezetik.

A rablókra vonatkozóan pedig ki kell hirdetni a kerületben, hogy mindenki, aki a kitört háború előtt és alatt büntetendő rablásokat követett el, vagy az ellenséggel játszott össze (feindt anhängig gewesen seyendt), teljes kegyelmet kap. Minél fogva, ha ők újra szembehelyezkednek hivattal, és megint e tevékenységükre (Würtschaft) adják magukat (obliegen), legkevesebb, hogy félniük kell, de afelől is biztosak lehetnek, ha maguk e nyugtalan élettől nem tartózkodnak (abstehen), hanem annál makacsul megmaradnak (erharten), mint megátalkodott (erstarrte) rablót fogják tekinteni, és megbüntetik.

Az alattvalók rettegése miatt megtörtént, hogy sokan, egész községek a rablók, mint ellenséges csoportok elől, félelmükben szétszéledtek, s még máig is (noch Dato) elrejtőzve vannak (Verborgen stecken), nem mernek haza térni (sich nach

Hauss getreuen). Így nekik – ti. a szétszéledt lakosságnak M.L.- szintén hozzák tudomásukra a megalkotott békét a fő- és falusi kenézek által, hogy mindannyian újra a dolgukra siethessenek (sich zu ihrer Wirtschaft begeben). A hivatal pedig azon legyen, hogy a küszöbönálló télen áthelyezendő (verlegende) szolgálati állások (Postierungen) befogadása (Unterbringung) céljából a szükséges szálláshelyeket (Unterkommen) és istállókat készítsék elő.

És mert a mostani rossz időjárás még mindig tartja magát (favorahl sich anlasset), és, hogy az ember a várható nehézségeket (Notdurft) előre lássa, arra figyeljenek (reflectiren), hogy mindig legyen elegendő széna a kerületben. De nem kevésbé olyan termények téli művelését is vegyék foganatba (vornehmen), mint a szemes takarmány (Hartfutter).

Gondozzák ez embereket úgy, hogy a paraszt ne csak pénzt keressen, hanem képes legyen a maga eltartására rájönni (überkommen) és azt fönntartani.

A kenézek is vizsgálják annak okait, hogy a kerület mennyire erős személyzetben, van-e a kerületben termésnek (für Frucht) elrejtett szemes takarmány. Erre azért van szükség, hogy vészhelyzetben élni tudjanak (der Notdurft sich bedienen) a lehetőségekkel.

Indítványukat várjuk abban az ügyben, hogy a szükséges jó szálláshoz az öreg hambár javításával miként lehet hozzájárulni. Vagy a már bekövetkezett tönkremenése (Ruinierung) miatt, inkább emeljenek helyébe újat.

Minderről készítsenek hivatalos jelentést, és a továbbiakat aszerint intézzék. (das weitere sonach gewertiget würten)

Essék szó még (gleichwie) az emberrel való törődésről is. E célból egy lelkipásztort, egy felcsert és egy postaállomás üzemeltetőt küldenek le, kik az összeköttetést (communication) és levelezést segítik elő.

Tudassák tehát, hogy ez az intéző hivatal Versecen mostanság (derweill) a megbízható nyugalom megeremetésén (eingeholt) dolgozik állhatatosan (beharren), kiterjesztve munkáját Új-Palánkára. A verseci igazgató Brandenburg, a valódi (értsd: új, M. L.) intéző Ryss megérkezéséig annak helyét is betölti, így a mostani hivatalkodás két szolgálat ellátását jelenti.

Temesvár 1739. július 13.”

A forrás III. Károly második török háborújának záró szakaszában keletkezett, amikor már nem lehetett a császáriak javára fordítani a helyzetet, de francia közvetítők hatására, a törökök is hajlottak a megegyezés felé. Ebben a „pillanatban” adta ki instrukcióját a temesvári adminisztráció.

Mindenekelőtt való cél volt a felbomlott rendet helyreállítani a rendes közigazgatás újbóli életbe léptetése által. A tartományi kormány azonban megfontoltan viszonyult a kérdéshez: a közigazgatást gondosan szétválasztotta pacifikációtól, Előbbi szabályokhoz és hatáskörökhöz kötött hivatali ügymenet helyreállítását jelentette, utóbbi a béke gyakorlatba átültetésével volt azonos. A forrásból kitűnik, hogy a kormány mennyire óvatosan kezelte ezt az ügyet, már-már félénken nyúlt bizonyos közbiztonsági kérdésekhez.

Nem véletlen, hisz a verseci tisztartói hivatal jelentései tele vannak a rablásokról és más bűncselekményekről szóló hírekkel, amelyekben a civil lakosság egy része kiszolgáltatottként elszenvedi, másik, kisebb része bűnszövetkezőként alakítja a viszonyokat. ^[5]

1737 októberében pl. azt jelentette a verseci kerületi igazgató, hogy „az előző hónap” (v. M. = vorigen Monat) 29-én 15 fölfegyverzett rabló az éppen távollevő

postamester házába betört, a háziasszonyt parázsló láncsal megégették és minden föllelhető pénz elvittek.^[6]

A következő év júniusában Kudritz községbe 31 rabló német áruhába öltözve, a fejükön kétféjű sast mintázó sapkával vonult be, és minden lakost kifosztott. Ezekről az eseményekről még Brandenburg kerületi tiszttartó (Districtverwalter) számolt be a temesvári tartományi kormányszámnak.^[7]

Jelentéseiből tudjuk, hogy mennyire szerteágazóak voltak 1738-39-ben a háború okozta gondok. Akadozott a sóellátás, ami a legfontosabb népélelmezési cikknek számított. Új-Aradon „ragadt 2000 mázsa” 1738 novemberében, amit csak nagy nehézségek árán tudtak „fölhordani” Versecbe. Nehezítette a helyzetet az ez időben kitört pestis, amely épp a sík területet pusztította leginkább, a hegyvidéken jobban átvészelték tombolását, további emberáldozatokat követelt. De legtöbb gondot mégis rablóbandák okozták, azzal, hogy fokozták erdőbeli búvóhelyeikről kiinduló „lecsapásaikat a békés településekre”. Nehéz volt őket kiiktatni, mert a sűrű erdő biztos fedezéket nyújtott nekik, emellett a civil hatóságoknak megfelelő karhatalom sem állt rendelkezésükre. Ezért a kerületi igazgatóság gyakran kért – s nemcsak a „rablócsöcselék” megfékezésére-, de az egyéb okokból kitört nyugtalanságok lecsillapítására is, katonai segítséget. Léteztek ún. „nyugtalan kerületi helységek”, amelyeket nehéz volt a „kötelesség és az engedelmesség teljesítésére szorítani”, ezt csak katonai asszisztenciával lehetett kikényszeríteni. Nem tudni e „nyugtalanság” konkrét okát, valószínűleg a bandákkal „összejátszó”, a kapcsolatból valamilyen üzleti előnyöket élvező településekről van szó, amelyeket „zavart” a rend.^[8]

A törökkel szimpatizálás egyik oka, hogy a Verseci Kerületben az általuk ellenőrzött területen az oszmán hadvezetés két évre minden szerbnek biztosította az adómentességet. Amikor ez újra a császáriak birtokába került az Adminisztráció azonnal elrendelte, hogy a tiszttartó számolja fel a „török rendszert”, s „már most” fejenként 10 piaster adót szedjenek be. Mindezt a falvak kenézeinek „kellő tapintattal” kellett a tudomásukra hozni.^[9]

A forráson végigvonuló megengedő hangnem a társadalmi békében reménykedő civil és katonai hatalom érdekeit tükrözi. A polgári élet helyreállítása a török háború után ezekben a határmenti övezetekben, csak a hatalom békéltető szándékából fakadó nagyvonalú kegyelemgyakorlással volt elérhető, más szankcionáló eszközei fogyatékosak voltak, ilyen erő nem állt rendelkezésre.

1738 decemberében a kerületi aligazgató arról írt, hogy Versecen egyetlen egy kerületi huszár sincs szolgálatban, ezért nagyon fontos lenne „belőlük többet is felvenni” a kerületi állományba. A verseci kerületi igazgatóság kimutatást is készített, azokról a helyiségekről, amelyek képviselői az utolsó kerületi ülésen megjelentek, és megjegyezték, hogy az egész kerületben a parancsnokság csak 40 főből áll.^[10]

A kenézek a faluért voltak felelősek, azonban egy részük összejátszott a banditákkal vagy saját szakállára dolgozott az illegális áruforgalomban, de a kettő össze is függhetett. A jeszenovai főkenéz többszöri idézés után jelent csak meg a hatóság előtt, s azzal igazolta „habozását” (Zögern), hogy Neffir – föltehetően török bandita- parancsát kellett teljesítenie, eszerint 50 birkát és némi zsírt szállított Moldovában a török csapatok számára.

Ez szolgál magyarázatra az ún. „nyugtalan helyek” mozgolódására is. Brandenburg tiszttartó arról panaszkodott, hogy mióta a hír (Kundschaft) befutott, hogy ezer török és Nefir Magyar-Szákosra bevonult, „a falvakat nem lehet a rendre beszélni”, és a fuvarosok, akik a szénát szállítják, szétszéledtek.

Vagyis egyfajta kettős hatalom állt fenn, hisz az osztrák szolgálatban álló falusi főnök a töröknek tett szolgálattal igazolhatta az idézésről való többszöri távolmaradását. ^[11]

Kiemelt szempontként jelent meg a forrásban a megfelelő állomáshely, szálláshely kijelölése. Ez azért olyan fontos, mert a háborúban az anyagi pusztulás mellett veszendőbe mentek a polgári értékek is, közülük is a legfontosabb: a közbiztonság, s az ezekért felelős személyek fizikai jelenléte főként a megfelelő szálláson és étellemezésen múlt.

1740. szeptember 30-án örömmel jelentette a verseci ellenőr, hogy hamarosan a kerületbe érkezik egy lovasezred hosszabb táborozásra, és számukra „illő” (schicklich) helyet talált, étellemezésükre pedig több fuvar étellemezés és széna rakományt rendelt meg.

Amint a forrásból is kitűnt, kulcsszerepet szántak a falusi főnököknek, akik pl. a széna begyűjtésről gondoskodtak, vagy a falvak népének összefogásáról. Akadt olyan helység (Schittin-pusztá), ahonnan a szénavágók a török fölösztató megjelenésétől tartva, legalábbis „ebbéli félelmüket kifogásként használva”, eltűntek. Őket a visszatérésre megnyerni, fontos feladata volt a kenézeknek.

Egy Emanuel nevezetű főkenéz abban a kegyben részesült, hogy a császári ház iránt mutatott ragaszkodása és hűsége jutalmául méltóságában megerősítették. Sőt azt is kilátásba helyezték, ha valaki vérszerinti férfi „ivadékai” (Leibesprösslingen) közül „e szolgálatra alkalmasnak bizonyul”, az jogosult lesz az apa helyére állni. ^[12] Kellettek az ilyen falufőnökök, mert a törökök visszatérte a háború alatt több helység alattvalói lojalitását is megingatta, melynek visszaszerzése előjárói feladat volt. Ezért volt szükség a béke aláírása után, hogy ezek a falvak újra letegyék a hűségüket a császárra. Az Osztrák Ház iránti kollektív hódolásukról (Huldigungseid) „igazolványt” kaptak Bécsből, amelyet a kerületi tiszttartóság küldött szét az újra császári hűségre tért falvaknak. ^[13]

Ezek az esetek világosan mutatják, hogy a császári hatóságok valósággal rá voltak utalva a zömmel ortodox helyi lakosság jóindulatára, és a falusi főnökeikkel való egyetértésre. Sokan közülük kollaboráltak a törökkel, vagy rablásra adták fejüket, de a helyzet mindenáron való megszilárdítása céljából még ez is bocsánatos bűnnek számított.

VI. Károly császár és I. Mahmud szultán megbízottai 1739. szeptember 1-én kötötték meg az előzetes békét Belgrádban. Mivel a korábbi puhatólózások során kiderült, hogy a török szeretné Belgrádot és Temesvárt –vagyis a Bánságot– visszakapni, a Bánát mindenáron való megtartására már előzetesen föl kellett készülni. A forrás szelídebb hangneme a Bánság megtartását lakossága megbékítésén keresztül szolgáló taktika része volt.

A végleges békét a törökkel 1739. szeptember 18-án kötötte meg a császár, melynek értelmében a Bánságot megtarthatta, de Belgrád erődjét vissza kellett adnia az Oszmán Birodalomnak. Az átadás elhúzódását mutatja, hogy Brandenburg kerületi tiszttartó 1739. október 3-án még kérte a tartományi kormányzattól, a Velky Szredistyen állomásozó francia hadnagy kapjon hadparancsot, miszerint különítményével kísérje útján a Versecből Belgrádba rendelt robotos parasztokat, nehogy menetközben elszökjenek. ^[14]

Nagy valószínűséggel az illető „közmunkásokat” a belgrádi erődítés lerombolására vezényelték ki, amit a békeszerződésbe foglaltak.

A két eseményt, Belgrád átadását és a Bánság megtartását személyében köti össze Jakob Heinrich Freiherr von Suckow, Belgrád 1738-tól 1739. szeptember 14-ig működő parancsnokló tábornoka, aki a béke megkötése után 1740. március 12-ig a

Temesvári Tartományi Adminisztráció elnöki posztját töltötte be, viselve egyben a Bánság parancsnokló tábornoka beosztást is. ^[15]

Forrásunk tehát ezt a köztes állapotot tükrözi, a látótávolságba került békére való fölkészülést, az ellenségeskedés megszűnésével beálló új helyzet „valorizálására” tett hatósági törekvéseket és lépéseket, a császárnak megőrzött, de a törökkel határos részen még pacifikálandó tartományban.

^[1] Dr. Baróti Lajos (1911). Adalékok Délmagyarország történetéhez. In: Dr. Berkeszi István (szerk.), Történelmi és Régészeti Értesítő, XXVII. évf. 54-57. Temesvár: Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat

^[2] Dr. Baróti Lajos (1890). Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. IV. rész Temesvár, 493.

^[3] Adattár, IV. 1890. 492. Bericht vom 7. April 1718.

^[4] Hans Herrschaft (1940). Das Banat, 40. Berlin: Verlag Grenze und Ausland.

^[5] Dr. Baróti Lajos (1890). A Verseczi Kerületi Tisztartóság jelentései II. (1735-1753). 510-523.

^[6] Uo. 517. Bericht vom 10. Oktober 1737.

^[7] Uo. 518. Bericht vom 10. Juni 1738.

^[8] Uo. 519. Bericht vom 28. November 1738.

^[9] Uo. 523. Verordnung der Adm. vom 30. März 1740.

^[10] Uo. 519. Bericht vom 13. Dezember 1738.

^[11] Uo. 519. Bericht vom 14. Dezemebr 1738.

^[12] Uo. 521. Bedeutung der Administration, 8. September 1739.

^[13] Uo. 521. Bericht vom 20 September 1739.

^[14] Uo. 522. Bittschrift vom 3. Oktober 1739.

^[15] Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums von Dr. Anton Peter Petri (1992). Verlag GmbH, Marquartstein, 1903.9.